

Gbekre bo: het muizenorakel

Bij de Baule en andere volkeren in Westelijk Afrika (Dan, Toura, Guro, Yaure, Anyi) is het muizenorakel een vast attribuut van de genezer of waarzegger.

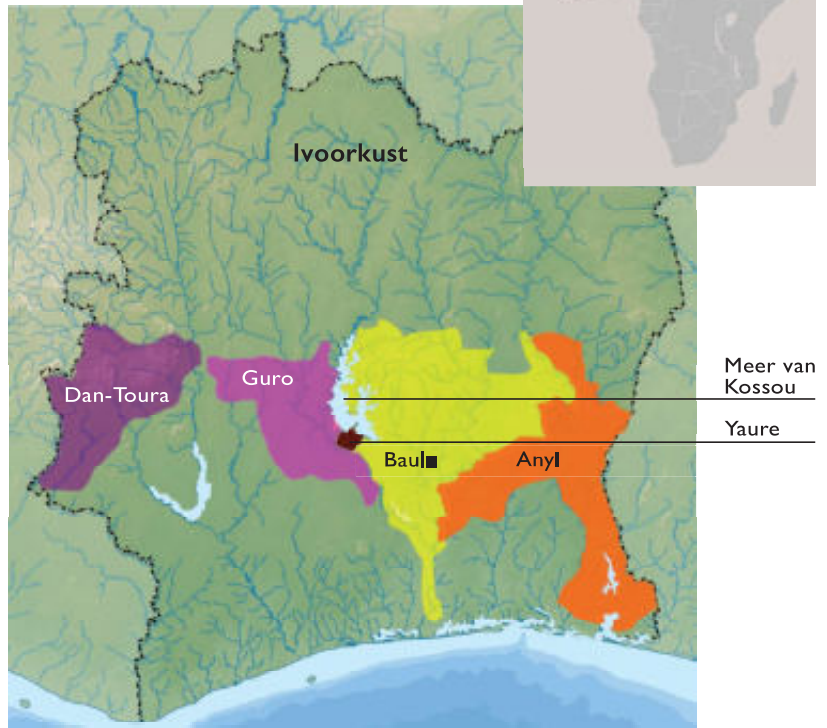
Muizenorakels waren uitermate populair op het einde van de 19de eeuw, daarna nam hun belang af. Zeker bij de volkeren die het verst van de bron, het Meer van Kossou, verwijderd zijn. Vroeger werd het muizenorakel systematisch geraadpleegd bij het geven van een naam aan een nieuwgeborene. Het uitsterven van deze traditie heeft ook geleid tot het minder raadplegen van het orakel.

De muis als orakeldier

Het gebruik van de muis bij orakels gaat terug naar de oude overlevering dat destijds muizen konden spreken. Zij leefden in het bos bij de geesten van de aarde. Hun leven vlak boven, maar ook onder de grond brengt hen in contact met de aardgeesten van wie ze informatie ontvangen, zodat ze de toekomst kunnen voorspellen. De muis als orakeldier heeft een bijzondere betekenis. Hij eet hetzelfde voedsel als de mens (granen, maaltijdstrengen) en is zeer vruchtbaar. Het laatste is in de Afrikaanse landen een bijzonder belangrijk gegeven.

De orakeldoos

De orakeldozen zijn soms mooi versierd volgens de schoonheidsnormen van de stam. Afbeeldingen van maskertypes of abstracte decoraties moeten het prestige van de waarzegger verhogen. Dierenhuid of zakjes met krachtige kruiden moeten garant staan voor een

Kaart Shoshoza

succesvolle voorspelling. Het orakel bestaat uit een pot met dubbele bodem. De onderste ring is vaak gesneden in de vorm van een vrouwenstoeltje. In het onderste compartiment leeft de muis en in de bovenste ruimte ligt een stokje waaraan tien kleine staafjes zijn vastgemaakt. Deze stokjes heten *gbekre nyma* of vertaald 'de ogen van de muis'. Aan het uiteinde van elk staafje is meestal een kaurischelp bevestigd. De eerste 5 stokjes verwijzen naar levende personen:

- 1: een jong kind
- 2: een man in volle levenskracht
- 3: een ongehuwd meisje
- 4: een moeder met kinderen
- 5: een oudere man

Boven: Het woongebied van volken die muizenorakels gebruiken.

(Kaart Bourrichon, bewerking. A. Smit)

Onder: Doorsnede van een orakeldoos.

Tekening T. Schilstra

De volgende 5 stokjes verwijzen naar overledenen of naar personen uit de andere wereld:

- 6: overleden oude man
- 7: overleden oude vrouw
- 8: ongeluksbrenger
- 9: offergaven
- 10: gevaar, hekserij

Offergaven

Om het ritueel te doen slagen en de muizen en dus de goden gunstig te stemmen worden offergaven zoals palmolie of kaolin in of op het orakel aangebracht. Gezang en recitaties kunnen als gebeden worden gezien.

De waarzegger lokt de muis naar boven door er rijstkorrels neer te leggen. De 'klant' houdt zijn wijsvinger op het

Een orakeldoos van de Baule. Foto Piet Dijk

deksel en stelt de vragen waarop hij een antwoord wil. De waarzegger staat naast hem en stoot tegen de orakeldoos bij elke vraag om de aandacht van de godheid te trekken en de muis op te doen schrikken. De muis zal de stokjes, die met meel zijn

ingesmeerd, door elkaar gooien. Het is nu aan de waarzegger om deze nieuwe patronen te ontleden en de betekenis ervan te benoemen. Daartoe ontvangt hij een jarenlange opleiding aangevuld met kennis over geneesmiddelen.

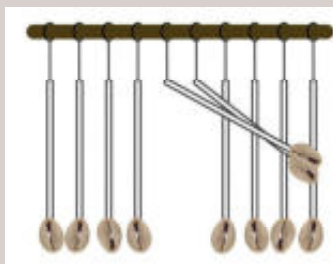
Interpretatie

Aangezien de muizen als alwetend en onfeilbaar worden beschouwd, kunnen ze niet liegen of zich vergissen. Als een voorspelling niet uitkomt, wordt dat gezien als een verkeerde interpretatie door de waarzegger.

mateusen@skynet.be

De gebruikte bronnen staan vermeld op pagina 21.

Drie voorbeelden van patronen en de interpretatie ervan

Bij **voorbeeld 1** hoort de volgende interpretatie: een oudere man (staafje 5) wordt naar de rechterhelft gehaald (rijk der doden) door zijn geest (staafje 6). Beide staafjes liggen op nummer 10 wat gevaar betekent. Het orakel zegt dus 'er zal een oudere man sterven'.

Voorbeeld 2 laat het antwoord van het orakel zien bij de raadpleging door een zwangere vrouw. Staafje 4 (moeder) en staafje 6 (oude overleden man) liggen op elkaar. Hier zegt het orakel 'uw kind zal een jongen zijn en zal de naam van uw voorouder dragen'.

Voorbeeld 3: De zwangere vrouw stelt de vraag welk offer zij moet brengen om te vermijden dat het kind bij de geboorte sterft. Hier raakt staafje 4 (moeder) staafje 6 (overleden oude man) en staafje 1 wijst helemaal een andere kant uit. De interpretatie is 'de zwangere moeder (4) moet de overleden oude man (6) een kip offeren'.

Mbra-waarzeggerij bij de Baule

Een Mbra-waarzegger gebruikt een hamer en een gong om de geesten te wekken voor een seance. Het eentonige geluid van de hamer op de gong zorgt er ook voor dat de waarzegger in trance raakt en zodoende in contact komt met de geesten. De hamer en gong zijn vaak prachtig versierd.

De foto toont een verfijnd en breekbaar exemplaar van zo'n hamer (30 cm); merk het Goli-masker in miniatuur op de hamer. Hoe mooier versierd, hoe groter het prestige van de waarzegger.

Waarzeggerij speelt een belangrijk rol in het leven van de Baule. Naast het Muizenorakel, een veelgebruikt middel om in de toekomst te kijken of gebeurtenissen uit het verleden te verklaren (red.: zie het artikel over het muizenorakel op pagina 15), kennen de Baule het veel krachtiger orakel: de Mbra-waarzeggerij. Mbra is te omschrijven als de persoonlijke godheid van de waarzegger in tegenstelling tot de 'asye usu', de bosgeesten. Om in contact te komen met de bovennatuurlijke krachten zal de waarzegger trachten in trance te geraken om als medium te fungeren tussen de voorouderlijke wereld en het heden.

Het ritueel

Terwijl de bevolking zich op het plein voor zijn hut heeft verzameld, zal de waarzegger reeds in de hut zijn voorbereidingen treffen voor wat een spectaculair optreden moet worden vol dramatiek, dans en muziek.

Naargelang de omstandigheden zal hij vooraf een keuze maken uit beelden, die dragers zijn van bepaalde geesten. Deze zullen op het plein uitgesteld worden en hij zal zich tot hen richten bij zijn optreden.

Terwijl de muzikanten het publiek opwarmen, zal hij in de hut zichzelf opladen en maakt daarvoor gebruik van een hamer en een gong, 'low-re'. In eerste instantie dient het hameren op de gong om de geesten te wekken en bezit van de waarzegger te nemen. Het eentonig en herkenbaar geklop werkt voor de waarzegger als een katalysator om

Een volledige set met een intens gebruikte hamer, met twee kleine buffelkoppen (hamer 17,5 cm).

Deze gong en klepel zijn uitgevoerd in hout en bekleed met bladgoud en worden bij feestelijkheden getoond.

Foto Museum of Fine Arts, Houston

in de andere wereld te komen. Eenmaal in trance komt hij uit de hut, plaatst de uitgekozen beelden op het plein en begint zijn performance. Wanneer hij dreigt zijn contact te verliezen met de geesten die in de beelden huizen, zal hij des te heftiger gebruik maken van zijn gong om de intensiteit van de dans weer op gang te brengen: hij wil immers die aanwezigheid van de geesten zo intens mogelijk behouden.

De attributen

Gong en hamer zijn persoonlijk bezit van de waarzegger en worden op zijn schrijn bewaard. Ook na zijn dood worden ze in ere gehouden, want je kunt niet het risico lopen dat de geesten in toorn zouden ontsteken.

Sommige exemplaren van de klepel en de gong zijn niet bedoeld om te gebruiken bij de optredens maar zijn prestige voorwerpen, die bij bepaalde gelegenheden worden uitgesteld samen met andere voorwerpen zoals vliegenmeppers.

De gong wordt gesmeed uit ijzer maar soms wordt hij ook uit hout gesneden en met bladgoud bekleed. Duidelijker kan een pronkstuk niet zijn.

Verder behoren een aantal beelden tot de persoonlijk uitrusting van de waarzegger. Soms zijn ze eenvoudig, andere zijn uiterst verfijnd. Deze extreme zorg voor artistiek hoogstaand werk is niet zonder reden. Wanneer de beelden niet mooi genoeg zijn, willen de geesten 'asye usu' er geen plaats in nemen.

Een lelijk beeld wordt beschouwd als een belediging en kan de snijder of eigenaar in moeilijkheden brengen. Beelden worden door de geesten immers beschouwd als stoelen of zitplaatsen waarop ze kunnen plaatsnemen maar ze zijn vrij om op te staan en kunnen komen en gaan wanneer ze het willen. Zaak dus om een zo aantrekkelijke mogelijke stoel aan te bieden!

Opvallend aanwezig tijdens een seance is het dansmasker Kple kple (red.: zie het artikel over Baule-maskers op pagina 10). Dit masker is voorbehouden aan het

Deze set is compleet, gong en klepel. Het handvat is getorst en de hamer is versierd met een buffelkop (hamer 26,5 cm).

Rechts: Het handvat wordt gevormd door een voorouderfiguur, die de waarzegger moet helpen om de wereld van de geesten te betreden (28 cm).

Goli-genootschap en treedt op in periodes van gevaar en bij begrafenisrituelen.

Kenmerken

De hamertjes zijn driehoekig, maanvormig en meestal versierd met allerlei elementen, die we ook in andere voorwerpen van de Baule herkennen. Zo komt de afbeelding van de kop van een buffel regelmatig terug. Een klein kussentje van textiel moet de slag op de gong opvangen. Het handvat is vaak getorst, dit heeft geen symbolische betekenis, maar is wel een

ambachtelijk hoogstandje .. Alhoewel we in onze waardering van deze voorwerpen beperkt blijven tot de esthetische aspecten en de inventiviteit van de snijder bij het uitwerken van traditionele vormgeving, komt toch steeds de intrigerende geheimzinnigheid en intuïtieve kracht van gebruiksvoorwerpen naar boven.

Ook al kunnen we geen deelgenoot zijn aan het gebeuren zelf, toch levert het ons tastbare elementen op van een diep ingrijpend ritueel.

mateusen@skynet.be

Bronnen van de vier artikelen over de Baule

- Baum, P. et al. (2001). *Gold aus Afrika aus der Privatsammlung von Rene und Denise David*. Linz: Neue Galerie der Stadt Linz
- Boyer, A.-M. (2001). *The Baule and their neighbours*. Brussel: Ilunga
- Boyer, A.-M. (2008). *BAULE Visions of Africa*. Milano: 5 continents
- Buratti, M. (2018). Les boîtes servant à la divination par les souris. *Afrique: Archéologie & Arts*. <http://journals.openedition.org/aaa/462>
- David, J. (2001). *Baule*. Zurich: Galerie Walou
- De Grunne, B. et al. (2001). *Masterhands, mains de maîtres*. Brussel: BBL
- Delcourt, J.-P. and Scanzi, G. F. (1987). *Potomo Waka*. Milano: Ed. Lediberg
- Garrard, T. F. (2011). *African gold jewellery and ornaments in, the collection of the gold of africa Barbier-Mueller Museum in Cape Town*. Munich: Prestel
- Gottschalk, B. (1999). *Lobi. Chez les devins du pays Lobi. L'art de découvrir les choses cachées*. Düsseldorf: Verlag U. Gottschalk
- Gueneguez, A. et A. (1990). *Art de la Côte d'Ivoire et de des voisins*. Paris: Ed. Harmattan.
- Himmelheber, H. und Lippmann, M. (1997). *Die Kultur der Baule. Fotodokumentation an der Elfenbeinküste 1933+34/35*. Zürich: Rietberg Museum
- Holas, B. (1960). *Cultures matérielles de la Côte d'Ivoire*. Paris: Presses universitaires de France
- Holas, B. (1969). *Arts traditionnels de la Côte d'Ivoire*. Vevey: Arts et Lettres
- Ravenhill, P. L. (1994). *The Self and the Other. Personhood and Images among the Baule, Côte d'Ivoire*. Los Angeles: Fowler museum
- Ravenhill, P. L. (1996). *Dreams and revere. Images of otherworld mates among the Baule, West-Afrika*. Washington: Smithsonian Inst. Press
- Scanzi, G. F. (2010). *Akan Statuary of Côte d'Ivoire*. Tribale globale Primary Art
- Vogel, S. M. (1997). *Baule: African art, Western Eyes*. New Haven: Yale Univ.
- Vogel, S. M. (1999). *L'Art Baoulé du visible et de l'invisible*. Paris, Adam: Biro